

SEYYİD AHMED HAN'IN PAKİSTAN İDEOLOJİSİNİN OLUŞUMUNA KATKILARI

Davut Şahbaz*

Öz

Müslüman Hindistan'ın ileri gelen reformcularından olan Seyyid Ahmed Han, 17 Ekim 1817 tarihinde Hindistan Delhi'de doğdu. İlk eğitimini ulemadan aldıktan sonra, Kuran eğitiminin yanında Urdu, Arap ve Fars edebiyatı eğitimi gördü. Ahmed Han, yüksek eğitimini tamamladıktan sonra 1837 yılında Doğu Hindistan Şirketi'nde memur olarak çalışmaya başladı. Ardından yaklaşık 21 yıl çeşitli kurumlarda yargıçlık yaptı.

Hindistan'da 1857 yılındaki Bağımsızlık Savaşından sonra Müslümanlar önceden sahip oldukları gücü kaybetti ve mülklerine el konuldu. Bu kaotik süreçte, Seyyid Ahmed Han Müslümanları uyandırdı ve onlara yeniden güçlenmelerini sağlayacak hedefler çizdi.

Seyyid Ahmed Han'ın Müslümanların yeniden güç kazanımlarını öngören kuramı, İngilizlerle işbirliği ve modern eğitim kavramlarını kapsayan iki temel ilkeye dayanıyordu. Ahmed Han'a göre Hindular ve Müslümanlar arasında oldukça büyük dini ve kültürel farklılıklar bulunuyordu. İşte bu yüzden, Müslümanların geniş haklar edinebilmeleri için çok çalıştı ve Pakistan ideolojisinin temelini oluşturacak iki ulus teorisini oluşturdu.

Anahtar Kelimeler; Seyyid Ahmed Han, Pakistan ideolojisi, Müslüman Hindistan, İki Ulus Teorisi, Bağımsızlık.

109

---

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: dsahbaz@ankara.edu.tr
Makale Gönderim Tarihi: 28.10.2018
Makale Kabul Tarihi : 29.11.2018

Syed Ahmad Khan's Contributions to the Formation of the Pakistan Ideology

Abstract

Syed Ahmad Khan, a leading reformer of Muslim India was born on 17 October 1817 in Delhi in India. He got his first education from Ulema. Then he received education in Urdu, Arabic and Parsian literature along with the Quran. After completing his higher education, Ahmad Khan became an officer in the East Indian Company in 1837. Then he worked as a judge for 21 years at various institutions.

After the 1857 Independence War in India, Muslims lost their previous power and their properties were impounded. In this chaotic situation, Syed Ahmad Khan awakened the Muslims and set the goals for them to strengthen again.

Syed Ahmad Khan's theory of empowerment the Muslims was based on two themes that included co-operation with the British Government and modern education. According to Ahmad Khan, it was huge religious and cultural differences between Hindus and Muslims. Therefore he worked hard to gain broad rights for Muslims and created two nation theory which became the basis of Pakistan ideology.

Keywords; Syed Ahmad Khan, Ideology of Pakistan, Muslim India, Two Nation Theory, Independence.

Structured Abstract

Syed Ahmad Khan, a leading reformer of Muslim India was born on 17 October 1817 in Delhi in India. He got his first education from Ulema. Then he received education in Urdu, Arabic and Parsian literature along with the Quran. His father died when Syed Ahmad Khan was very young. After completing his higher education, Ahmad Khan became an officer in the British East Indian Company in 1837. Then he worked as a judge for 21 years at various institutions.

After the chaotic 1857 Independence War in India, Muslims of India lost their previous power and their properties were impounded. The British Rulers considered the Muslims as their enemy and they began to persecute them. In this chaotic situation, Syed Ahmad Khan awakened the Muslims and set the goals for them to strengthen again. He decided to equip the Muslims with modern western

knowledge. Unlike other Muslim leaders of his time, Sir Syed Ahmad Khan believed that Muslims should have friendship with the British if they want to take their rights again and live freely forever. Syed Ahmad Khan guided to Muslims on how they could adapt to political and intellectual change of new British India rules.

Syed Ahmad Khan realized importance of the education for the Muslim society. According to Syed Ahmad Khan, modern education was a solution and only option for the ills of the Muslim society. Syed Ahmad Khan had been in London for a while to observe the educational and literary environment in England (1869-1870). He also examined the educational structures of Cambridge and Oxford universities at that time. Returning to India after this brief visit in England, Syed Ahmad Khan began to publish a magazine under the name of “Tehzib-ul Ahlâk”, which is considered as the building blocks of modern Urdu prose. This journal also was aimed at the social reformation of Muslims. Thanks to this literary magazine, Syed Ahmad Khan has enabled Muslims to regain national consciousness. In 1871, Syed Ahmad Khan established Scientific Society in Gazipur in India. Many famous writers worked for this important society and so many English books were translated into Urdu language. In 1875, Syed Ahmad Khan founded Muhammadan Anglo Oriental High School at Aligarh in India. He pioneered modern education for the Muslim community in India by founding the this school. In 1921, Muhammadan Anglo Oriental High School was raised to status of Aligarh University.

Syed Ahmad Khan did not agree to be Muslims seen as a minority because the Muslims were less than Hindus in the general population of India. Syed Ahmad Khan promoted adoption of Urdu as the main language of the Muslims and he was against that people who wants to making Hindi dominant language of India instead of Urdu. Syed Ahmad Khan’s theory of empowerment the Muslims was based on two themes that included co-operation with the British Government and modern education. According to Ahmad Khan, it was huge religious and cultural differences between Hindus and Muslims. Therefore he worked hardly to gain broad rights for Muslims and created two nation theory which became the basis of Pakistan ideology.

Syed Ahmad Khan was not only the great educationist but also he was a great political leader who saw much beyond his period and threw his steps in the light of these predictions. Syed Ahmad Khan realized the necessity of establish friendly relations with the British Government of India. He predicted that Muslims and Hindus would not be able to live together in future periods. Thus he declared that the Muslims and Hindus were different nations with different interest and offered his two nations theory.

Sir Syed Ahmad Khan's greatest achievement was his Aligarh Movement, which was an educational, social and political venture. Syed Ahmad Khan wrote on a number of subjects including history, politics, archaeology, journalism, literature, religion and science. He also has produced the following works for the intellectual development of Muslims:

1. History of the Bajnur Rebellion
2. The Causes of the Indian Revolt
3. Loyal Muhammadans of India
4. Tabyin-ul Kelam
5. Asar-us Sanadid

Syed Ahmed Khan is a political figure in Pakistan even now. He tried to win the rights of Muslims of India throughout his life. He was open minded person. He was a progressive thinker who played a major role in promoting economic, social and educational development of Indian Muslims.

Syed Ahmad Khan passed away on 27 March 1898 in Aligarh in India.

Giriş

1947 yılında İngilizlerin onayıyla Hindistan'dan ayrılan ve dünyanın en kalabalık Müslüman ülkelerinden olma sıfatıyla bağımsız bir devlet niteliğine bürünen Pakistan devleti, birçok özelliği ile farklı coğrafyalarda bölünme temelli kurulan devletlerden farklılık gösterir. Bu özelliklerinden en önemlisi ise Pakistan'ın kuruluş manifestosunun din temelli olması olarak kabul edilir. Müslümanların Hint Alt Kıtasına yönelik fetih girişimleriyle birlikte bu coğrafyada kabul görmeye başlayan İslam dini, çok geçmeden Hindistan'da Müslüman bir toplum oluşturmuş, zamanla bu Müslüman toplum İslamcı bir ulus olmaya başlamıştır (Haşimi, 2000). Bir ulus niteliğine kavuşan Müslüman toplumla birlikte Hindistan'da Hindu ve Müslüman olarak taban tabana zıt iki ulus türemiştir. İnanış, kültür, gündelik yaşam pratikleri ve sosyal düzen anlamında birçok yönden farklı mekanizmaya sahip olan bu iki ulus arasında oluşan sorunlar zamanla bu iki ulusun bir arada yaşama alışkanlıklarını tamamen yitirmeye başlamasına neden olmuştur. Din temelli bir devlet oluşumu niteliğine sahip Pakistan ideolojisinin genetik temelleri bu dönemlerden itibaren atılmaya başlanmıştır. Bu iki ulusun bir arada yaşayamayacak kadar birbirinden farklı olduğu, dolayısıyla her iki ulusun da dini ve sosyal alışkanlıklarını özgürce yaşayabilmek için bağımsız devletler şeklinde yoluna devam etmesi gerektiği teorisi çok geçmeden Hindistan siyasi yaşamını meşgul etmeye başlamıştır. Hindular bu teoriyi kendilerinin siyasi otoritelerini sarsacağı ve çoğunluk olmaları dolayısıyla elde ettikleri demokratik üstünlüğü kaybettireceği düşüncesiyle reddetmiş, birleşik Hindistan ve tek Hindistan ulusu kuramı çerçevesinde bir politika izlemişlerdir.

Hindistan Müslümanları için ayrı bir devletin kurulması fikri aslında hem siyasi hem de kültürel açıdan tamamen eşyanın doğası gereğidir. Yaklaşık bin yılı aşkın bir süre Hindistan'da mevcudiyetini koruyan ve bu sürenin büyük bölümünü bölgenin yöneticisi olarak sürdüren Müslümanlar için kendilerine özgü kimlikle varlıklarının tanınması, siyasi ve kültürel bir zorunluluktur (Soydan, 2016:191).

Müslümanların Hindular ve diğer yerel Hindistanlı halklardan ayrı olarak, dinlerini ve dinlerinin emrettiği toplum kurallarını özgürce

yaşayabilmeleri için bir vatana ihtiyacı olduğu birçok Müslüman lider tarafından dile getirilse de Müslümanlar için bağımsız bir devlet fikrini kuramsal anlamda ortaya atmakla kalmayıp, bu fikir doğrultusunda Müslümanlar için siyasi ve edebi anlamda çok önemli reformlar da gerçekleştiren ilk kişi Seyyid Ahmed Han olacaktır.

“Bağımsız ve özgür Pakistan ulusunun, Müslüman topluluğu için tamamen Seyyid Ahmed Han’ın ölümü sonrası elde ettiği zaferden doğmuş olduğu yanlış bir fikir olmaz”(Shaikh, Jatoi ve Shah:2016:115).

Hindistan Müslümanlarının kurtuluş reçetesini yazan Seyyid Ahmed Han, Hindu ve Müslümanların iki büyük ve farklı dine inanan, dolayısıyla birbirinden bağımsız bu dinlerini yaşama hakkı olan iki ulus olduğuna dair görüşlerini siyasi ve edebi toplantılarda sık sık dile getirmiş ve Müslümanlar için bağımsız bir devlet ideasının fidelerini atmıştır. Seyyid Ahmed Han artık tek bir yönetim modeli ve anayasa ile aynı ülkede eskisi gibi yaşamalarının imkânsız olduğunu düşündüğü bu iki ulusa dair görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Hindular ve Müslümanlar, güzel gelin Hindistan’ın iki gözü gibidir... Ancak artık bu iki göz eskisi kadar ahenk içinde görmemektedir”(Gauhar, 1967:36).

Seyyid Ahmed Han 17 Ekim 1817 tarihinde Hindistan’ın Delhi şehrinde doğmuştur. Ataları Seyyid makamına sahip-Ekber döneminde (1556-1605) Hindistan’a göç etmişlerdir-, Hint Türk İmparatorluğu döneminde önemli siyasi görevler üstlenmiş olan Ahmed Han, eğitilmiş ve entelektüel birikimi yüksek olan bir aile bünyesinde yetişmiştir. Babür İmparatorluğu döneminin önemli siyasilerinden olan babası Muttaki Han’ın öldüğü vakit henüz genç olan Ahmed Han, annesi Aziz-un Nisa Begüm tarafından büyütülmüştür. Seyyid Ahmed Han erken yaşta Şah Gulam Ali denetiminde Kuran okumayı öğrenmiştir. Ardından dönemin önemli hocalarından olan Mevlevi Hamid Alaaddin’in yanında Urdu ve Fars edebiyatının temel kitaplarını okumuş ve analiz etmiştir (Seyyid,2013:283). Eğitim hayatı süresince Urdu, Arapça ve Farsça dillerini dönemin önemli hocalarından öğrenmiş, aynı zamanda matematik ve astronomi alanında da eğitim almıştır. Seyyid Ahmed Han Babasının ölümüyle birlikte finansal açıdan zor bir duruma düşmesinden ötürü eğitim hayatına bir süre ara vermek zorunda kalmış, iş hayatına adım atmıştır. Prof. Dr. Asuman

Belen Özcan Seyyid Ahmed Han'ın yaşamına dair şu ifadeleri kullanmıştır:

Ataları Arabistan'dan önce Damghan'a gelmiş sonra Hamadan ve Herat'a gitmişler, Şah Cihan zamanında Hindistan'a gelip yerleşmişlerdi... Büyükbabası, Alemgir II tarafından Navab Cevad-ud Devle unvanıyla onurlandırılmıştı. Bu onur daha sonraları Seyyid Ahmed'e de ihsan olunmuştu. Saygın biri olan babası Mir Taki, Ekber Şah II tarafından önerilen başbakanlık görevini geri çevirmişti. Annesi Azizun Nisa Begüm kültürlü bir hanımdı. Onu büyütüp, zamanının geleneksel eğitimini almasını sağlamıştı. Seyyid Ahmed; Galib, Sahbai, Azurda, Müfti Sadr-uddin, Şifta, Mumin, Navab Ziya-uddin Ahmed Han ve diğer bazı âlimlerin ortamında yaşamıştı... (Özcan, 2012:51).

Seyyid Ahmed Han kariyerine 1838 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nde memur olarak başlamış, ardından 1839 yılında Agra'da yönetici asistanı olarak bir süre görev yapmıştır. 1841 yılında temel adli sınavları başarıyla geçerek Mainpuri'de yargıç olan Ahmed Han çok geçmeden dönemin hükümdarı Bahadır Şah Zafer tarafından aldığı teklifle Bahadır Şirketi'nde görev yaparak adını duyurmaya başlamıştır.

Seyyid Ahmed Han'ın Hindistan Müslümanlarının yaşamlarına dokunma serüveninin İngilizlerin Hint Alt Kıtasındaki ekonomik ve siyasi uygulamalarıyla tetiklediği Müslüman Milliyetçiliğinin yükselişi ve akabinde gelişen olaylar silsilesiyle başladığı bilinir. İngilizler alt kıtada 1600 senesinde Doğu Hindistan Şirketini kurup ekonomik olarak burayı sömürmeye başlamış, bu ekonomik sömürü çok geçmeden siyasi otoritenin de kendilerine geçmesini sağlamıştır (Rahim, Chugtai, Zaman ve Hamid, 1967). İngilizlerin alt kıtadaki yönetimi ele geçirme sürecinde, Hindular ve Müslüman olmayan diğer yerel toplumlar onlara karşı ılımlı politikalar izleyerek imtiyazlar elde etme stratejisine bürünmüş, Müslümanlar ise yüzyıllardır hâkim oldukları bu coğrafyanın gerçek sahiplerinin kendilerinden başka bir güç olamayacağını düşündüklerinden İngilizlere karşı muhalefet etmişlerdir. Müslümanların muhalif tutumları onları İngilizlerin nazarında isyankâr bir ulus olarak konumlandırmış, Hindistan'ın büyük bölümünde

yönetimi ele geçiren İngilizler, Hindu ve Sihlerle iyi ilişkiler geliştirerek Müslümanları bu ittifakın dışında tutma yolunu seçmişlerdir. Bu süreç ekonomik, sosyal ve politik alanlarda Hindistanlı Müslümanların izole edilmesini sağlamıştır. Muhammed Bin Kasım'ın 712 yılında alt kıtayı fethedişi (Majid, Majid ve Hamid, 2014:181) ile birlikte buranın mutlak hâkimi olmaya başlayan Müslümanlar Hindistan'ın siyasi ve sosyal hayatında ikincil konuma düşme durumunu sindirememiş, bu durumdan kurtulmak için çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

Hindistan Müslümanları İngiliz ve Hinduların siyasi egemenliğine karşı, 1857 yılında, altyapısı yukarıdaki koşullar neticesinde kendiliğinden oluşan amatör bir bağımsızlık hareketine girişmişlerdir. İlk başlarda Hindular ile birlikte gerçekleştirilen, Hindistan'ın bağımsızlığı temalı bu girişim, Hinduların desteklerini çekmesiyle İngilizler nazarında bir Müslüman isyanına dönüşmüş, Müslümanlar plansız bir şekilde başladıkları bu bağımsızlık savaşından hüsrarla ayrılmıştır (Bright:2015:192-193-194). İngilizler Müslümanların bağımsızlık provalarını ağır bir karşı hamleyle bastırmış, binlerce Müslüman karşılıklı çatışmalar esnasında öldürülmüştür. Hayatta kalmayı başarabilenlerden kimisi evsiz kalmış, kimileri ise başka bölgelere göç ederek İngilizlerin baskısından kurtulmaya çabalamışlardır. Müslümanların çoğunluk olduğu bölgelerde olağanüstü baskı uygulamaları gerçekleştirilmiş, devlet yönetiminin üst makamlarında bulunan Müslüman memurlar görevden uzaklaştırılarak yerlerine Müslüman olmayan diğer yerel uluslardan kişiler yerleştirilmiştir. Dahası Müslümanlar batı tarzı kaliteli eğitim veren okullardan uzaklaştırılarak, entelektüel gelişimleri kasıtlı olarak engellenmeye çalışılmıştır (Mahmud, 2016:14).

Müslümanlar için oldukça kaotik yaşam koşullarına neden olan başarısız 1857 Savaşı, Müslümanların iktidar kurma ve eski günlerdeki gibi devletin tek sahibi olma hayallerini bitirmiş, dahası sıradan bir insan olarak yaşam pratiklerini sürdürmelerinin dahi önüne geçmeye sebep olmuştur. Müslümanların melankoliye dönüşmüş yaşam koşullarını yakından takip eden, aynı zamanda Hindistan'da en azından o dönemlerde hayatta kalınmak isteniliyorsa bunun İngilizlerle barışçıl bir politika içine girilmesiyle mümkün olabileceğini (Tişna, 2013:190-191) idrak etmiş Seyyid Ahmed Han, işte bu dönemde siyasi arenaya

Hindistan Müslümanlarının kaderlerini değiştirecek büyük bir adım atmıştır.

Nazrul İslam, Seyyid Ahmed Han'ı "Müslümanların yeniden canlanmasının önde gelen ruhlarından biri" (Waseem, 2014:132) olarak nitelemiştir.

Politikacı, eğitimci, sosyolog ve aynı zamanda önemli bir yazar olan Ahmed Han, bu çok yönlülüğü sayesinde toplumun her kesimine düşünsel birikimlerini aktarabilmiş, böylelikle Müslümanlar için kurgulamış olduğu daha özgür ve huzurlu yaşam hedefine geniş kitleleri dâhil edebilmiştir.

Seyyid Ahmed Han çalkantılı 1857 dönemi ertesinde Müslümanların Hindistan'da tutunmalarının İngilizlerle iyi ilişkiler kurmak ve toplumsal, eğitsel, ekonomik ve siyasi alanlarda köklü reformlar yapmak kaydıyla gerçekleşebileceğini öngörmüştür. Seyyid Ahmed Han'ın farklı alanlarda gerçekleştirdiği bu reformları tek bir çalışmada işlemek ise konu bütünlüğümüz açısından mümkün olmadığından, Ahmed Han'ın Pakistan'ın ideolojik temellerine vermiş olduğu siyasi, fikri ve eğitsel katkılarına göz atmak ve bu alanlardaki reformlarının Pakistan ideolojisinin kuramsallaşmasına ne şekilde katkılar sunduğuna dair bilgi üretmek çalışmamızın temel amacı olmuştur.

Seyyid Ahmed Han 1857 sonrası ilk iş olarak Müslümanlar ile İngilizler arasında köprü kurma çalışmalarına başlamış, karşılıklı yanlış anlaşılmaları ve sert yaptırımları kaldırma gayretine düşmüştür. Aynı zamanda Hindu ve Müslümanların iki ayrı ulus oldukları ve bu durum göz önünde bulundurularak ülke siyasetinin şekillendirilmesi önerilerini de bu dönemde geliştirmeye başlamıştır. Müslümanların başlattığı bağımsızlık mücadelesinin en önemli nedeninin İngilizlerin Hindistan'da yaşayan insanların zihinlerindeki anlamak için çaba sarf etmemesi (Çerağ, 1996:190) olduğunu vurgulayan Ahmed Han, İngiliz yöneticilerin Hindistan'ın yerel koşullarını dikkate alarak karar almaları, bununla birlikte Müslümanların özgürlük savaşını bu durumları göz önünde bulundurarak yorumlamaları konusunda uyarılarda bulunmuştur.

*Ahmed Hân'ın sonraki siyasetinde temel nokta
Müslümanların Hindulardan farklılığını ortaya koymak,*

ayrı bir millet olarak kimliklerini muhafaza etmelerini sağlamak ve İngiliz idaresine sadık kalmaktır. O, Müslüman topluma eski şerefini kazandırmanın yolunun azimli bir şekilde yüzünü batıya çevirmede ve bu yolda İngilizlerle iyi geçinmede olduğuna kani olur. İncil tefsiri Tebyinu'l Kelâm (1862) Ahmed Hân'ın idare eden ile edilenleri uzlaştırma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan bilimsel bir çalışmadır. Çok yumuşak bir tarzda yazılmış olan bu eserin her sayfasında sanki bakan bizim inancımızla Hristiyanların inancı arasında ne kadar benzerlikler var denilmektedir (Bulgur, 2007:32-33).

Seyyid Ahmed Han ayaklanma öncesi dönemden itibaren geliştirmiş olduğu fikirleri, süreçteki rolünün de vermiş olduğu özgüvenle daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamış ve Hindistan Müslümanlarının siyasi, kültürel, toplumsal, sosyal ve edebi olarak köklü reformlara ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Bu amaç doğrultusunda Seyyid Ahmed Han, öncelikle çalışmalarını buhranlı 1857 sonrası dönemi olumlu bir tabloya dönüştürmek üzerine yoğunlaştırmıştır.

118

1857'den sonra kendini Müslümanlarla İngilizlerin uzlaşmasına adanmıştı. Müslümanlar, Batı'ya karşı önyargılarından arınmalıydı. Ahmet Han'a göre yeni fikirler ve bilimler kabul edilip öğrenilmeliydi. Batı ile Hint-Müslümanları yakınlaşmalıydı. Müslümanların refaha ermesi için eğitim ve bilime önem verilmeliydi. Dini, hurafelerden arındırıp modern bilimlere yaklaştırmak gerekmekteydi. Ahmet Han'ın İngiliz ve Müslümanları barıştırma amacı ve arzusuna yönelik çalışmaları ne yazık ki Müslüman toplumunun dini duygularına yön veren çevrelerce hoş karşılanmadığı gibi kendisini hain olarak adlandıranlar da olmuştu (Kışmır, 2013:37).

1857 yılına kadar birçok bilimsel yazın üreten Seyyid Ahmed Han, İngilizler ile Müslümanların uzlaşması gereğini dile getirdiği ve savaşın yaratmış olduğu ortamdan ipuçları sunmuş olduğu çeşitli eserler üretmiştir. Bu eserler Sir Seyyid'in ayaklanmaya hangi pencereden baktığına dair önemli bulgular taşıması ve Müslüman ulusu bilinçlendirerek vatan sevdasına büründürmesinden ötürü oldukça önemlidir. Seyyid Ahmed Han'ın, 1857 sonrası Becnur bölgesinde

yaşanan gelişmeleri anlattığı Tarih-i Serkeş-i Becnur, Müslümanların 1857 yılında gerçekleştirdiği isyanın nedenlerini işlediği Risale-i Bağavat-i Hind, bağımsızlık savaşı esnasında İngilizler ile işbirliği yapan Müslümanları anlattığı Loyal Muhammadans of India, kutsal Kuran, İncil ve Tevrat kitaplarını karşılaştırdığı ve Müslüman ve İngilizlerin dini anlamda birbirlerinden uzak durmamalarının gerektiğini vurguladığı Tebin-ul Kelam (Özcan, 2012: 54) adlı eserleri Müslümanlar ile İngilizlerin arasındaki buzların erimesini hızlandırmış ve Müslüman toplumun Hindistan'da İngilizlerden beklentilerinin neler olduğuna dair net açıklamalar getirmiştir. Seyyid Ahmed Han bu bilimsel eserler ve çeşitli mecralarda gerçekleştirdiği toplantılar ile Müslümanların Hindistan'da var olan bir azınlık değil, ulus oldukları ve bu Müslüman ulusun Hindu ve diğer yerel uluslardan ayrı kendine has özellikleri olduğunu tüm paydaşlara aktarmıştır. Açıkçası Ahmed Han'ın farklılıklar üzerine inşa etmeye çalıştığı farklı ulus vurgusu dönemsel koşullar değerlendirildiğinde ülke genelinde büyük bir farkındalık yaratmış ve Müslüman toplumun bu ülkü çevresinde toplanmasına ön ayak olmuştur.

Seyyid Ahmed Han Hindistan Müslümanları için ayrı bir devlet kurulması gerektiğine dair fikirler beslese de bunun o dönem için henüz erken olduğunu düşündüğünden öncelikle İngilizlerden Müslümanlara yönelik hak kazanımları elde etmeye gayret etmiştir. İngiliz yöneticilerle kurmuş olduğu dostane ilişkiler sayesinde Müslümanlar devlet erkânında yeniden stratejik mevkilerde çalışma fırsatı bulmuştur. Aynı şekilde Hindu siyasi liderlerin İngilizlere baskısı sonucunda Hindi dilinin ön plana çıkarılarak Urdu dilinin geri plana itilmesi sürecine de el atan Ahmed Han, Urdu dilinin ülke genelinde kullanılması ve Hindi dilinin boyunduruğunda kaybolmaması amacıyla önemli çalışmalar yürütmüştür. Urdu dilinin kullanılmamaya başlanmasıyla Müslüman ulusun kültüründe kopmalar meydana gelebileceğini vurgulayan Ahmed Han, bu anlamda Müslümanlar arasındaki ulus bilincinin artmasına vesile olmuştur (Fatima, 2012). Önceleri birleşik Hindistan'a saygı ve sevgi besleyen bir mizacı bulunan Ahmed Han, Hinduların ve onların temsilcisi olan Kongre Partisinin Urdu dili karşıtı girişimlerde bulunması ve Müslümanları hedef alan politikalarını arttırması ile bu uyumlu yapısından uzaklaşarak, dil ve din temelli Müslüman milliyetçiliğine doğru kaymıştır.

Seyyid Ahmed Han, Müslümanların diğer alanlarda olduğu gibi, edebi ve eğitsel alanda da büyük dönüşümlere ihtiyaç duyduğu, bu edebi-eğitsel gelişimlerin ise siyasi ve sosyal düzen kurma çabasındaki Müslümanların en büyük itici kuvveti olacağı kanısında olmuştur. Aligarh Hareketi veya Seyyid Ahmed Han Hareketi olarak tanınan ve anılan, yaşamın birçok alanına dokunan bir reformlar bütünüyle Hindistan'ın siyasi, sosyal, edebi ve eğitsel yaşamını revize eden Ahmed Han, kısa süre içerisinde Müslümanların bilinçlenmesini sağlamıştır (Çerağ,1996). Bu uygulamaları doğrultusunda ise ilk büyük adımı 1862'de ünlü ve önemli İngilizce eserlerin Urdu Diline kazandırılması amacıyla Gazipur'da kurulan Scientific Society'nin kurulmasına ön ayak olarak atmıştır (Özcan, 2012:57). Kurulan dernek bir süre sonra Aligarh şehrine nakledilmiş ve 30 Mart 1866'da Aligarh Institute Gazette adıyla aylık bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Aligarh Bilim Derneği'nin kuruluşu ve gelişimi Müslümanların edebi eserler ve yayımlanan makaleler ışığında ulusal ahengi yakalamasına büyük katkılarda bulunmuştur. Zira bu derneğin kurulmasıyla birlikte Urdu edebiyatında büyük hareketlenmeler meydana getirecek batılı eserler tercüme edilmeye başlanmış, toplum milliyetçilik, akılcılık ve gerçekçilik gibi kavramlarla tanışmıştır. Bunun neticesinde insanlar geçmiş ve geleceklere sahip çıkma yolunda ihtiyaçları olan ve örgütlenmelerine altyapı oluşturacak bilgi birikimini de edinmeye başlamışlardır. Aynı zamanda ülkenin birçok bölgesinde bu dernek tarzında birçok dernek faaliyete geçmiş ve Müslüman halk yayınlar ve toplantılarla birlik ve beraberlik içinde örgütlenmeye teşvik edilmiştir. Seyyid Ahmed Han ülke gündemine dair fikirlerini bu dergi ve dernek aracılığıyla Hindistan'daki paydaşlara ve Müslüman ulusa aktarmıştır. Bu edebi hizmetlerin ideolojik bir Müslüman devleti kurma hayaline katkısı büyük olmuş, toplumsal ve siyasi alanda gerçekleştirilemeye çalışılan mücadelenin eksik kalan coşku tarafının tamamlanmasını sağlamıştır.

Seyyid Ahmed Han, İngiltere'deki eğitsel ve edebi ortamı gözlemlemek amacıyla bir süre Londra'da bulunmuş (1869-1870), bu dönemde Cambridge ve Oxford üniversitelerinin eğitim yapılarını incelemiştir. Aynı zamanda İngiltere'deki önemli gazeteleri de mercek altına alan Ahmed Han, ülkesinde ıslah hareketlerinin özümsebilmesi ve Urdu Dili ve Edebiyatı'nın geliştirilerek siyasi ve sosyal hedeflerin halka direkt olarak aktarılabilmesi adına bir gazete çıkarma

gerekliliğinin olduğu kanısına varmıştır. İngiltere'deki bu kısa süreli ziyaret sonrası Hindistan'a dönen Ahmed Han, ülkesine döndüğünde "Tehzib-ul Ahlâk" adı altında, modern Urdu nesrinin yapı taşlarından sayılan bir dergi çıkarmaya başlamıştır (Zaidi,1993:235). İngiltere'de edinmiş olduğu bilgileri bu dergi aracılığıyla kitlelere duyuran Ahmed Han, bu edebi dergi sayesinde Müslüman toplumun kendi kültür ve geleneklerine sıkıca bağlanması ve ulusal bütünlüğün sağlanması konusunda önemli başarılar elde etmiştir.

"Tahzib ul Ahlak dergisi çağdaş düşünce, çağdaş eğitim-öğretim ve ileri medeniyetlerin seviyesine ulaşma gibi konularda Müslümanları bilinçlendirmeye çalışır. Dergi bir taraftan Urdu dilinin kullanım alanını da genişletir. Böylelikle Urdu dilinde makale, yaşam öyküsü, edebiyat eleştirisi, çağdaş şiir tarzı gibi yeni türler ortaya çıkar" (Kışmir, 2015:189).

Seyyid Ahmed Han'ın Müslüman milliyetçiliğinin yeniden inşası için köklü reformların yapılmasını gerekli gördüğü öncelikli alan eğitim olmuştur. İngilizlerle iyi ilişkiler kurarak onların eğitim uygulamalarından en verimli şekilde yararlanan Hinduların eğitim alanındaki başarılarına bu şekilde karşılık verebileceklerini iyi bilen Ahmed Han, batılı tarzda modern eğitim verecek ve Müslüman aydınlar yetiştirecek kurumların alt yapısını kurmaylarıyla oluşturma çabasına girişmiştir. Seyyid Ahmed Han'ın temel mottosu eğitim olmuş, Hindistan'ın tüm sosyal ve politik hastalıklarının tedavisinin yalnızca eğitimle tedavi edilebileceğini ısrarla vurgulamıştır (Shaikh, Jatoi ve Shah, 2016:110).

Seyyid Ahmed Han'ın ulus bilincinin yükselmesini, dolayısıyla yükselen bu ulus bilincinin ileride kurulacak Pakistan-o zamanlar bağımsız bir Müslüman Devlet- devletinin temelini oluşturmasını sağlayacak diğer önemli başarısı 24 Mayıs 1875'te Müslüman-İngiliz Doğu Koleji'nin (Muslim-Anglo Oriental College) (Kuyumcu, 2006:142) Aligarh'ta açılmasını sağlamasıdır. Oxford ve Cambridge üniversitelerinin eğitim tarzını Hindistan'da uygulamaya geçirme ve başarılı İngiliz eğitim sistemiyle halkın kültürel düzeyinin artırılması hedefiyle kurulan ve daha sonraki süreçte Aligarh Üniversitesi'ne (1920) dönüşecek bu kolej vesilesiyle Seyyid Ahmed Han, Müslümanların toplumsal, sosyal ve siyasi yaşamlarında

gerçekleştirmek istediği değişiklikleri daha etkin bir şekilde gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Bir eğitim projesi olarak ortaya çıkan bu oluşum, kısa sürede politik alana da dokunmaya başlamış ve gerek kendi dönemi gerekse üniversiteye dönüştüğü yıllardaki bağımsızlık hareketlenmeleri dönemine politik söylemler üretmiştir. Temelini attığı iki ulus teorisi bağlamındaki Pakistan ideolojisinin eğitim aracılığıyla (Tişna,2013:215) geniş kitlelere yayılması amacını taşıyan ve bu doğrultuda üniversiteye yönelik politikalar geliştiren Ahmed Han, çok geçmeden Müslümanlar için ideolojik devlet hayalinin kuramsallaşmasını sağlamıştır. Bu ideolojik niyet kısa sürede boyut değiştirerek Müslümanların barışçıl yollarla ilerlettiği bir harekete dönüşmüş, ardından sürece eklenen siyasiler ve edebiyatçılar ile bu hareket gerçekleştirmek için doğru zamanın beklendiği bir hedef niteliğine kavuşmuştur.

Seyyid Ahmed Han Hindistan'daki Müslümanların genel nüfus içinde sayıca az olduğundan ötürü azınlık olarak görülmesine razı olmamıştır. Hindistan genelinde yapılan ve yapılacak demokratik seçimlerle Müslümanların her ne kadar bazı bölgelerde çoğunluk olsalar da bütün içerisinde daima azınlık olarak kalacağını İngiliz siyasilere aktarmış, Hindular ve Müslümanlar için farklı seçim sistemleri oluşturulması önerilerinde bulunmuştur. 1887 yılının Kasım ayında Laknov'daki bir toplantıda Müslümanlara ülke genelinden bağımsız bir seçim hakkı verilmesi gerektiğini ısrarla vurgulayan Seyyid Ahmed Han'ın bu fikri gelecek dönemlerdeki Müslüman siyasetçiler tarafından geliştirilmiş ve Pakistan'ın kurulmasına sebep teşkil eden en önemli maddelerden birine dönüştürülmüştür.

Doç.Dr. Filza Waseem Seyyid Ahmed Han'ın Hindistan Müslümanları ve Pakistan ideolojisinin oluşma evresi açısından önemini şu ifadelerle belirtmiştir:

Sir Seyyid Ahmed Han Hindistanlı Müslümanların rönesansında önemli bir figürdü. Yaşamı, tek bir insanın özveri, sıkı çalışma ve ileri görüşlülükle bir milletin kaderini nasıl değiştirebildiğine bir örnekti. Onun olağandışı vizyonu sayesinde Müslümanların ahlaki umutsuzluğa, kültürel uyuşukluğa ve eğitimsel geri kalmışlığa kapıldıktan hemen sonra yeniden canlanabildiğini söylemek yanlış olmaz. Onsuz Müslümanların ortaçağcılıktan modernizme geçişleri birkaç

yüzyıl daha zaman alabilirdi. O, bilimsel düşünceyi dini maneviyat ve akılcı çıkarımlarla uzlaştırmaya çabaladı (Waseem, 2014:146).

Sonuç

Seyyid Ahmed Han, Pakistan'da günümüzde dahi tanınan ve ülkesindeki Müslümanlar için yaptıklarına minnet duyulan bir siyasi figürdür. Politik yaşamının ilk yıllarında Müslüman milliyetçiliğinden uzak duran ve tüm enerjisini Hindistan genelinde huzur ve refah ortamı oluşmasına ve Hindistanlıların modern eğitim olanaklarıyla tanışmasına destek olmak için harcayan Ahmed Han'ın fikirlerinde ileriki dönemlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Hindistan'daki Müslüman ulusun geçmiş dönemlerdeki milli bilinçten oldukça eksik olduğunu gözlemleyen Seyyid Ahmed Han, tüm çabasını kendi ulusunun her yönden gelişmesi ve daha örgütlü bir ulus olarak Hindistan'da konumlanması için yoğunlaştırmıştır. Yaşamın birçok alanına dokunan reformları sayesinde Müslümanların eğitim, siyaset, bilim ve edebiyat alanlarında Hindular ile eşit seviyeye yükselmesini sağlayan Ahmed Han, İngilizlerin Hindistan'da alacağı yönetsel kararlarda Müslümanları da göz önünde bulundurmalarını sağlamıştır. Hindistan'daki Müslüman toplum Seyyid Ahmed Han'ın ön ayak olduğu modern dünyaya geçiş aşamasına sıkıca tutunmuş, uzlaşma politikalarına uyum sağlayarak eski gücünde olmasa da Hindistan siyasi hayatında yeniden yön verici bir aktör olmaya başlamıştır.

Seyyid Ahmed Han'ın Müslümanların dini ve kültürel anlamda Hindistan'ın diğer uluslarından oldukça farklı olduğu ve dolayısıyla bu farklılıklar nedeniyle çoğunluk olduğu bölgelerde dinlerini ve kültürlerini özgürce yaşayabilmelerini sağlayacak yeni yönetim biçimleri üretilmesi gerektiğine dair önerileri, Müslümanların uzun süredir sürdürdükleri örgütsüz ve plansız yaşama düzenlerini değiştirmiş, Hindular ve İngilizler karşısında örgütlü siyasi oluşumlar kurmalarına vesile olmuştur. Pakistan ideolojisinin kuramsal alt yapısı işte planlı örgütlenme ve mücadele etme sürecine girilen bu dönemde atılmıştır. Seyyid Ahmed Han'ın dil ve din temelli milliyetçi politikaları çok geçmeden ülkedeki Müslümanların bağımsız bir ülke kurabilme potansiyellerinin farkına varmalarını sağlamıştır. 1857 yılı sonrasındaki çalkantılı sürecin Müslümanlar tarafından en az kayıpla atlatılmasını

sağlayan Ahmed Han, bir bakıma belki de dönemsel koşullar göz önünde bulundurulduğunda bir daha ayağa kalkamayacak kadar darbe alan Müslüman topluma umut ışığı olmuş, en azından günü geldiğinde istediğini alacak ve hedefini gerçekleştirecek bir ulusun kaybolmasını önlemiştir. Dahası İngilizler tarafından kendisine iki toplum arasındaki olumsuzlukları giderme hususundaki bu gayretleri nedeniyle verilen imtiyaz ve ödülleri kabul etmemiş, bu yönüyle de Müslümanların ve batıların gözünde oldukça önemli bir konum elde etmiştir. Batıyı model alan eğitim reformları Müslümanların bilinçlenmesini ve kendilerini modern dünyaya adapte etmelerini sağlamış, Hindular ile eşit eğitim seviyelerine erişen Müslüman entelektüeller milli bilinci ve özgür vatan hedeflerini daha gür bir sesle ve sağlam altyapıyla yaymaya başlamışlardır.

Seyyid Ahmed Han yaşadığı dönemin çok ötesini gören ve adımlarını bu öngörüler ışığında atan bir siyasi lider olmuştur. Gelecek dönemlerde Müslüman ve Hinduların bir arada yaşayamayacak duruma geleceğini ve olası bir bölünmede Müslümanların eğitimsiz ve milli bilinçten uzak yapılarıyla kuracakları devletin ayakta durmasının oldukça zor olacağını tahmin eden Ahmed Han, Müslümanlara yeni bir ülke vaat etmese ve bu ülkenin sınırlarını çizmese de de, kurulması olası ülke için Müslüman toplumun her yönden hazır halde olmasına vesile olmuştur.

Seyyid Ahmed Han 27 Mart 1898 tarihinde, Hindistan'ın Aligarh şehrinde vefat etmiştir.

Kaynakça

- Bright, J. W. (2015). *Tarih-i Pakistan*. (Urduya Çev. M. Şahid Şevket).Lahore: Darulshaour Publications.
- Bulgur, D. (2007). *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları*. Konya:Tablet Kitabevi.
- Çerağ, M. Ali. (1996). *Tarih-i Pakistan*. Lahore: Sang-e Meel Publications.
- Fatima, N. (2012). *Unnisvin Sadi Min Urdu Zıban*. Delhi: Adabistan Publications.
- Gauhar, A. (1967). *Twenty Years of Pakistan 1947-1967*. Karachi: Pakistan Publications.
- Kişmir, A. (2015). “Edebi Akımların Urdu Romanına Katkıları” *Nüşa*. (Cilt XV, Sayı 41, s. 187-198) Ankara.
- Kişmir, A. (2013). “Aligarh Aydınlarının Üslup Yönleri” 13. *Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu: Basit Üslup (26-28 Eylül) Bildirileri*, Kars, Kafkas Üniversitesi Yay. s.33-40.
- Kuyumcu, H. (2006) “Urducunun Gelişiminde Etkin Olan İlk Batılı Eğitim Kurumları ve Aligarh Hareketi” *Nüşa*. (Cilt VI, Sayı 20, s. 133-146) Ankara.
- Majid, A-Habib, Z. (2014). “Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e-Azam” *Pakistan Vision Dergisi*. (Volume 15, No 1, s. 180-192).
- Mahmud, S. (2016). *Pakistan: Tarih Aor Siyaset*. Lahore: Sang-e Meel Publications.
- Haşimi, M. M. (2000). *Tarih Nazariyah Pakistan*. Multan: Karvan Adab.
- Özcan, A. B. (2012). *Doğu Kültüründe Anlatı Geleneği:Urdu Nesri*. Ankara: hdy Yayınları.
- Rahim, M. A- Chughtai, M. D- Zaman, W. H. A. (1967). *A Short History of Pakistan*. Karachi: The Inter Services Press Limited.
- Seyyid, F. (2013). *Nukuş-u Adab*. Lahore: Sang-e Meel Publications.

- Shaikh, Irfan Ahmed-Jatoi, Bashir Ahmed-Shah, Syed Faisal Hyder. (2016). Syed Ahmad Khan (1817-1898) “An Educationist and Reformer Of South Asia” *JPUHS*, (Volume 29, No 2. s.103-115)
- Soydan, C. (2016). “İkbâl’e Dair” Ankara: *Hece Yayınları*.
- Tişna, N. A. (2013). *Tarih-i Pakistan 1947-2013*. Celum: Book Corner.
- Waseem, F. (2014). “Sir Sayyid Ahmad Khan and the Identity Formation of Indian Muslims through Education” *Rewiew of History and Political Science*. (Volume 2, No 5, s.131-148)
- Zaidı, A. J. (1993). *A History of Urdu Literature*. Delhi:Sahitya Akademi.